

giennes recueillies par le P. Nerses Sargissian. *Ընթերցեալ է 25 սեպտ. 1863 :*

22. *Ծանօթութիւնք հայ արձանագրութեանց ի Պոլկարի, վիմագիր տախտակաւ մը.* Notes sur les inscriptions arméniennes de Bolghari, avec 1 pl. lith. *Ընթերցեալ յ'13 հոկտ. 1867 :*

23. *Տեղեկութիւնք մեզի ծանօթ ամենահին արձանագրին վրայ ի Ս. Յովհաննէս որ առ Մուրատ—չայի.* Notice sur la plus ancienne inscription arménienne connue, (à Sourb Ohannès, sur le Murad-thaï). *Ընթերցեալ է 1 օգոստ. 1856 :*

24. *Ժամանակագրական տեսակիտով նշանաւոր քանի մի հայկական արձանագրութեանց վրայ.* De quelques inscriptions arméniennes, remarquables au point de vue chronologique. *Ընթերցեալ 'յ 2 դեկտ. 1859 :*

Շարաշարեղի

ԸՆԴ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՌՈՒՍԻՈՑ

(Տես յ' էջ 151)

Ը

Կապերտի վաճառական մը և իր գործակառարը. — Բժիշկ Աբասպէկով. — Կարաւանի կարգադրութիւն. — Շոշիի պարտեզները. — Այցեդրութիւն մի առ իշխանն Բիզա Ղուշի Միդաւ :

Հազիւ թէ ոտուրնիս պանդոկէն դուրս գրեր էինք, Թաթարի մը հանդիպեցանք, որ մեզ կ'ընկերակցէր, քայլիւ չափ չգատուելով։ Ամուսնոյս հասկըցուց թէ յանձնարարութիւն ունէր սենեկի մանր գեղեցիկ զարդեր և ի Շուշի գտնուած հին կապերտներ ցուցընել, դիւրագին վաճառելու խոստմունքով։ Նեղուած ու անհանգիստ այսպիսի նեղիչ գործակատարէ մը, վերջապէս տեղի կու տանք։ Անվերջանելի ու իրարմէ անհարթ անձուկ ճամբաներէ առաջնորդելով, կանկ կ'առնու պարսկական ոճով շինուած վայելուչ տան մը առջև, որ գորգի վաճառականի

մը բնակարանն է։ Բարակամիտ ու հնարիմաց մարդու կերպարանք ունեցող թաթար մ'է տէրը, որ մարդավարութեամբ կը տանի զմեզ պզտի սրահ մը՝ վանդակապատ պատուհաններով, ցած ու նկարակերտ ձեղունով. որոյ կահկարասիքն են գորգեր, բարձեր և պարսկական հայելիք։ Անոր կից սենեկին մէջ ժողովուած են կանայք և մանկունք, որոց շաղակրատելը կը լսենք։

Բարեբարոյ վաճառականիս մեզի ցոյց տուած այսպիսի և այսպիսի քաղաքավարութեանց նպատակն է՝ իր կապերտից և գորգերու վաճառքը. ուստի կ'իջեցընէ կամարակապ ներքնայարկ մը, այնպիսի արուեստով մը լուսաւորուած որ դուրս ցատքեցընեն իր վաճառուց գործուածին բարակութիւնը, մետաքսին փայլունութիւնը և գեղեցիկ վառ գոյները։ Ոմանք յիշաւի խիստ ընտիր են, բայց գիներնին ալ չափէ դուրս բարձր։ Մենք աւանդուն ալ ակնարկ մը կ'ուզենք տալ հաւասար անտարբերութիւն մը երեցընելով. վասն զի վաճառականին քով է նաև գործակատարն, որ հետազօտ աչքով մը կը քննէ մեր գէմքին ամէն շարժումը։

Քանի մը կտոր ապրանք մէկդի գնելով՝ կը դառնանք յառաջին սրահն, գիները յարմարցընելու։ Երիտասարդ ծառայող մը ափսէով թէյի գաւաթներ կը բերէ ու կը հրամցընէ։ Գնոյն վրայ փոխադարձ վիճաբանութիւնք՝ հանդարտ, ցուրտ ու անտարբեր կերպով կը յառաջեն։ Տիրոջը կողմանէ առաջարկուած բարձր գինը՝ կամաց կամաց կը սկսի իջնել. յիսուն բուրլիէն՝ երեսունի, ու քանի մը վայրկենէն՝ մէկ ձեռքն երկինք, միւսը սրտին վրայ, ու գրեթէ լալով՝ քսանով գոհ կ'ըլլայ։ Որչափ անօգուտ վատնուած ժամանակ, և որպիսի՝ համբերութիւն։

Ուր ուրեմն կը դառնանք ի պանդոկն, կամ քաղաքին մէջ այդ անունը կրող տունը. զի բուն հիւրանոց չունի Շուշի, այլ Մէյտան հրապարակէն քիչ հեռու իր գործը գիտցող հայու մը տուն է, որ քանի մը սենեակ եկող գացող ճանապարհորդաց համար պահած է, կերակուրն ալ պատրաստելով, ուր և մէք բաւական հանգիստ ենք՝ հետեւնիս ունեցած ճանապարհի կարեւորաց դիւրութեամբը։

Ժամը իննին քաղաքը լուսաւորող կանթեղները մարելու նշանը կը տրուի. ալ անկէ ետքը ամէն տեղ խաւար է և մութ, և գիշերը քալելու պէտք ունեցողք՝ ձեռուրնին մէյմէկ լապտեր կը կրեն. և տարօրինակ տեսարան մը կ'ընծայեն մեզ, այդ մութին ճանապարհաց մէջ վեր վար շարժող ուրուատեսիլ լոյսերը։ Պզտի ծառայողք՝ ձեռուրնին մեծ լապտեր մը՝ գիշերային այցելութեանց ելլող իրենց տիրուհեաց դիմացէն կ'երթան։

9 Մայիս. — Շուշի համեմընէս ի վեր՝ միշտ մեծ վառարանի կարօտ ենք ջերմանալու համար. կուրի ասիանց հեղձուցիչ տաքութիւնը հոս չիկայ. այս գիշեր մանաւանդ աւելի ցրտութիւն զգացինք, սակայն արթննալնու՝ տեսանք որ պայծառ արեգական մը լոյս ողողեր էր սենեկին եօթն պատուհաններէն:

Առաջին այցելութիւննիս եղաւ առ նաչալնիկն, որ նոյն միջոցին չգտնուելով ի տան՝ իր թաթար պրիստաւն ընդունեցաւ զմեզ՝ սիրալիր մեծարանօք ի բանս, բայց ոչ հաւասարապէս նաև ի գործ... Բարեբաղդութիւն եղաւ մեզ Աթապէկով հմուտ բժշկին հետ ծանօթանալնիս, որ մարդասիրութեամբ հաղորդեց մեզ կարևոր տեղեկութիւններ քաղքին առողջապահիկ վիճակին վրայ: Համաճարակ հիւանդութիւնը սակաւադէպ են ի Շուշի. ծաղիկը միայն մեծ կոտորած կ'ընէ թաթարաց մէջ, որ համազուած են թէ աստուածային պատգամաւոր կամ ազդեցութիւն մ'է այն, և չեն ուղեր որ և իցէ կերպով անկէ զգուշանալ: Դադկի հիւանդութեան գէպք մը որ պատահի, մայրերը կը փութան իրենց զաւկըները ախտացելոյն տունը տանիլ, որպէս զի անով վարակին: Այսպիսի դժպատեհ նախապաշարման մը հետեւանք է յաճախութիւնն ծաղկաւեր գիմաց, և շատերուն նաև կուրութիւնն աչաց: Քիչ ատենէ ի վեր է որ Աթապէկով ընկերակից բժիշկ մը քովն առեր է, երիտասարդ թաթար մը, որ ազգայնոց մէջ առաջինն է բժշկութեան ուսման հետևող: Իր ձեռքով ու ջանքով՝ պատուաստը միւտ գործէ թերեւս իրեններուն մէջ՝ ընդհանուր առողջութեան մեծ շահով:

10 Մայիս. Թամիրեանցի միջամտութեան շնորհիւ, որ հայազգի սիրալիր վաճառական մ'է և մեր թղթակիցը, անվերջանալի բանակցութիւնք եղան մեր կարաւանին նկատմամբ. և ուր ուրեմն որոյունեցաւ բեռնաբարձ գրաստ գործածել, զոր կիրուցի Հայք պիտի տային: Խօսքը մնաց հեծնելու երիվարաց և խահարար մը մեզ գտնելու համար:

Գեղեցիկ եղանակի օր մը բաւական եղեր էր՝ առջի օրուան անընդհատ անձրեւաց ջուրը մասամբ ցամքեցընել. քարքարոտ ու խորտուբորտ նեղ և անձուկ ճամբաներէ կ'ելլէինք կ'իջնէինք՝ ի խնդիր տեղոյ մը ուստի կարող ըլլանք քաղքին ամբողջութեան տեսարանը աշուրնուս առջև ունենալ: Բայց անկարելի էր այս փափաքին գործադրութիւնն. այնչափ ցիւր ու ցան էին շէնքերը, որ հարկ եղաւ անկէ ետ կենալով՝ գոհ ըլլալ անոր քանի մի մասնական տեսարաններով:

Շուշի քաղքին մէկ յատկութիւնն այն է որ ամէն տուն առանձին իր պարտէզը ունի, բայց դժբաղդաբար այնպիսի խը-

նամբով որմուռած որ անկարելի է ներքին տեսիլը, Մեր այցելու թեանն ատեն՝ այդ անհամար պարտիզակաց մէջ տնկուած պըտ դատու ծառք ծաղկած են, ու իրենց կարմիր ու ճերմակ ոստոց վրայ բազմաթիւ թռչունք կը դըռնուն։

Հայ կնկան մը հաւանութիւնն առնելով զինքը լուսագրելու, էրկանը բացակայութեան ատեն, յորմէ թուի թէ սաստիկ վախ ունի, կը մտնենք ի բնակարանն, որ խիստ հաճոյական է։ Տան մէջ միայնակ է, հետն ունենալով տղան ու գրեթէ հարիւրամեայ ու կոյր պատկառելի պապը։ Երբ ամուսինս դէմքը կը լուսագրէր, ետէ էի մեծ աշխատանքով համոզել զծերունին, որ կը գանգատէր ենթադրելով թէ տան մէջ գտնուած ստակը վերցընելու դիտմամբ մտած ըլլանք հոն։

11 Մշայիւ. Աթապէկով բժիշկ փափաք ունէր ծանօթացընել զմեզ Բիզա-Ղուլի-Միրզա պարսիկ իշխանին՝ իր բարեկամին հետ։ Ուստի առաջնորդեց մեզ քաղաքին բարձրագիւր կողմը՝ ուր գեղեցիկ ամարանոցի մը մէջ կը բնակէր իշխանն ընտանեօքը։ Գտանք զինքը վրանաձև շէնքի մը տակ որ ի պարտիզին, ուր անձամբ կ'աշխատի, և հիացանք առ մեզ ցոյց տուած սիրալիր ընդունելութեան վրայ։

Գրեթէ վաթսնամեայ է Բիզա-Ղուլի-Միրզա իշխանն, բարձրահասակ, և զինուորական կատարեալ քալուածքով կրելով ռուս զօրավարի համազգեստը. փարիզացիի մը պէս կը խօսի զգաղղիականն, և բուն տիպար մ'է կրթեալ ազնուականի։ Հայրն՝ Պէհմէն-Միրզա, նասրէտ-տին շահին եղբայրը, Դաւրէթի քաղաքապետն էր։ Զարմանալի գործունէութեամբն յաջողեցաւ բոլորովին կերպարանափոխ ընել Ատրպատականի գաւառը՝ բարգաւաճ վիճակի մը մէջ դնելով։ Բայց այս յաջողութիւնք տէրութեան գլխաւոր նախարարաց մէկուն նախանձը գրգռեցին, որ համոզեց զՇահն պաշտօնէն ձգել զեղբայրն, թելագրելով թէ ժողովրդեան սիրտը յինքն ձգած է և կրնայ ուզած օրը ինքզինքը Պարսկաստանի պետ հռչակել։ Երկու եղբայրը իրարու վրայ մեծ սէր ունենալով, Շահը վստահացուց զՊէհմէն-Միրզա որ կրնայ իր պաշտօնը վարել, բաւական է որ գլխաւոր նախարարը հաւանի։ Իսկ սա ի ծածուկ ետէ էր ի դաւաճանութիւն. և իմանալով Պէհմէն-Միրզա թէ որպիսի վտանգաց մէջ է կեանքը, փախաւ ի Դաւրէթ, ուր աճապարանօք ժողովելով իր ստացուածքն՝ փութաց անցնիլ յերկիր Ռուսաց, նախ հիւր և ապա նաև հպատակ ըլլալով։

Իշխանը ներկայացոյց մեզ իր երկու որդիքը, զՖաթալի-Միրզա և զէքպէր-Միրզա, երկուքն ալ գնդապետք ի բա-

նակին Ռուսաց, ու թողնե՛րէն մէկն, ութ տարուան գեղանի օրիորդիկ մը. յետոյ տարաւ եւրոպական տարագրու կահաւորեալ ընդունելութեան սրահն, ուր սուրճ հրամցուցին մեզ: Ի՞ր պարզասիրութեամբ, շնորհալի ու համարձակ վարմամբ՝ շատ համակրելի անձ մ'է իշխանը:

Մեծ ծախքերով դաստիարակել տուած է որդիքն, մանչ ու աղջիկ, յուսմունս կենդանի լեզուաց. բնագիտական ու բնական գիտութեանց, մատենագրութեան, երաժշտութեան, և այլն. նոյն իսկ այժմ՝ իր քովն է՝ աղոց նախկին ուսուցչաց մէկն, գաղղիացի մը, որ ծերութեան օրերը հանգիստ ու խաղաղ կ'անցընէ՝ ընտիր ու սիրելի գերգաստանին հիւրասէր խնամքն վայելելով:

Կը շարունակուի

ԳԵՈՐԳ ԳԱՍԵԼԼԵՐ

ԲԱՐԵՐԱՐ ԵՂԻՍԱԲԵԹՈՒՊՕԼՍՈՅ

Եթէ բարերարութիւնը վսեմ գործ է և գովասանաց արժանի, ուղղախոհ և ճշմարիտ մարդկութեան բարոյական և բնական պարտքն է զանոնք յերկինս բարձրացնել, որ իրենց բարեգործութեամբը կարօտելոց երջանկութեան ամրափակ դռները կը բանան: —

Գրիգոր Ուղտեան (Տէվէճեան) ազգաւ հայ՝ ծնեալ ի Գաղատիա, թողլով իւր հայրենիքը, Դրանսիականիոյ Եղիսաբեթուպօլիս քաղաքը քաշուեցաւ բնակութեամբ, ուր և ծանօթանալով Աննա Լիմպօեանի հետ, մէջերնին սիրոյ և մոտեմոլթեան կապը օր ըստ օրէ զօրանալով՝ օրինաւոր ամուսնական լծով կապուեցան իրաւուն հետ:

Ըստ վկայութեան իրենց ամուսնական վաւերագրոյն, յորում Ռօպէր Թուրքեան, Ղուկաս Էօտվէշեան ինչպէս նաև Եղիսաբեթուպօլիս աւագերէց Միլբայէլ Տանիէլեան իբրև վկայ, իրենց ստորագրութեամբը կը հաստատեն, թէ իւր ամուսնութեան առթիւ